

EKONOMİDE KAYITDIŞILIĞIN NEDENLERİ ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME

Kitaplara göre; kısaca “Devlet” diye adlandırdığımız kamu idareleri, kendileri açısından çeşitli nedenlerle ve özellikle ekonomide, bazı bilgi ve oluşumların kendi denetimleri dahilinde olmasını isterler.

Haklıdırlar tabii...

Çünkü vergi almaktan tutun da hemen her konuda bir hesap yapabilmek, doğru kararlar alabilmek için herkes gibi devletin de önce bazı bilgilere sahip olması gerekir.

Örneğin halkın ekmek tüketimi ile yetiştirebildiğiniz buğdayı bilip karşılaştıramazsanız yarın gıda dengesini kuramazsınız. Örneğin ülkenizin çalışma çağındaki nüfusunu bilip mevcut istihdam imkanlarıyla karşılaştıramazsanız kaç kişinin sefalete mahkum olacağını çıkaramazsınız.

Örneğin, ekonomide kimin ne kazandığını bilip bundan ne kadar vergi toplanabileceğini bilemezseniz bütçe gelirlerinizi toparlayamazsınız.

Bu konu, memleketteki kuru soğandan, mercimekteki, fasulyedeki üretim ve tüketim dengesinden başlanıp doktor sayısından, mühendise, muhasebeciye olan ihtiyaç dengesine kadar uzatılabilir.

TÜİK yani Türkiye İstatistik Kurumu da işte bunun için vardır ve toplayıp verdiği bilgilerin “doğruluğu oranında” önemli bir hizmet üretir. Bunun dışında ticari-sınai işletmeler dahi kendi alanlarında ve kendilerine gerekli bütün bilgilere sahip olma ihtiyacındadır.

Ya bu bilgiler yoksa, noksansa hatta kayıt dışıysa...

0 zaman tabii ki bir yere toslayana kadar “Ha babam, de babam”

gider bütün işler.

Örneğin bir esnafın maliyetinden haberdar olmadan, ölçmeden tartmadan mal satması gibi bir durum...

İşte bu nedenle bir ülke ekonomisinde hem devletin, hem iş dünyasının en büyük ihtiyaçlarından "kayıtlar".

Kayıtlarınız yoksa ve olsa bile noksansa, "laf ola" cinsindense; ne doğru bir karar alabilir ne yaptığının nereye varacağını bilebilirsiniz.

*

Bizde "Kayıtdışılık" ve yarattığı sorunları ciddi bir olgudur: Bir şeyler yapıyorsunuzdur ama ölçünüz yoktur elinizde...

Neden böyle peki?

Diğerleri bir tarafa ama özellikle ekonomide bu kayıtdışılığın nedeni acaba ne ola?

Cevap olarak denir ki;

-Birincisi, devlet gerektiği gibi denetlemez, işi gevşek tutar.

-İkincisi, insanların zaafı vardır, kayda girmekten kaçınır, bundan yarar sağlar

*

Haydi başlayalım:

Devlet açısından ekonomiyi kayda sokmanın birinci adımı, bunu gerekli görmek, olması gerektiğine inanmaktır.

Kuralları koyan sizsiniz ya...

Eğer yaptığınız bazı kamusal tasarrufların kayda girmesini, bu kayıtların irdelenebilmesini istemiyorsanız bu işlemlerinizin bir yerlerde kaydı olsa bile üstü kapalı kalmasını istersiniz.

Hatta o kuralınızın ya da tasarrufunuzun çerçevesini öyle gevşek, öyle ucu açık tutmuşsunuzdur ki, başlangıçta, o işin maliyetini, örneğin bütçenizden kaç para çıkacağını siz bile tam bilemezsiniz.

Bir kere devlet yönetiminin en önemli aracı olan bütçeniz bütçe olmaktan çıkar.

Uygulamada, harcayabildiğiniz kadar harcar, toplayabildiğiniz

kadar toplarsınız.

Oysa devletin bütün gelirleri ile bütün giderlerinin kaydedildiği yer yani temel kayıt "Bütçe" değil midir? Bütçeler devletin icraat programı, yol göstericisi değil midir?

"Sözüm meclisten dışarı" diyerek başlayalım:

Ne yazık ki, üçüncü dünya ülkelerinde ya da "hala daha gelişmekte olan ülkelerde" siyaset, maalesef önünde sonunda geniş kamu kaynaklarından beslenir. Bu beslenme bazen kamunun kaydı pek açık olmayan kaynaklarından doğrudan, bazen göz önündeki kayıtlarda yer alsa bile bazı bedellerin siyasete kayıtdışı yollarla geri döndürülmesiyle sağlanır.

Burada görünen sözde bir kayıtlı harcamadır ama bu harcamanın karşı ucu özel sektör olduğu için işin devamı yani daha sonraki macerası "ticari mahremiyet"e bürünür.

Gerçi bu mahremiyet ticari de sayılsa, en azından vergi idaresi karşısında bir koruyuculuğu olmaması gerekir ama elde bu konuları ciddi anlamda denetlemek için yeterli bağımsızlığa ve derinliğe sahip kurumlarınız yoksa sonuç yine değişmeyecektir.

Ha bu arada bazıları denetlenemez mi? Denetlenir ve yakalanır şüphesiz ama onlar da "sistemin" hayli sıkça ihtiyaç duyduğu aflar, beyaz sayfalar, yapılandırmalarla bir şekilde tatlıya bağlanır.

Ve bir ülkede siyasi propaganda "Ne kadar harcama o kadar oy" haline gelmişse ve bu harcamaların kaynağı genellikle örtülü kalıyorsa, her kademedeki yapılan siyasetin bir cazibesi de sağlanacak rant olabiliyor ise, o ülkede "kayıtdışılık" doğal bir sonuçtur.

*

Kayıtdışılık kurumsallaşmayı önler denir.

Doğrudur.

Ve en azından bu nedenle ülkenin tüm büyümüş ticari-sınai kuruluşlarının kurumlaşmaya odaklaşmaları, asla kayıt dışına

tarafından olmamaları beklenir değil mi?

İlk bakışta herkesin algısı bu yöndedir.

Fakat bilir misiniz ki; görünüş böyle olmasına karşılık ekonominin dinamikleri yani işleyişi çok farklıdır.

Bu "kurum"larda görülen ya da anlatılan "kayıt" sadece o firmanın kendi girdi ve çıktıları açısından doğrudur. Yani, yukarıda sözünü ettiğimiz konular bir yana; her harcamaları faturalı, her hasılatları faturalıdır.

Ama gelin görün ki o kurumlar kendisi istemese bile kayıtdışı ekonomiden beslenir ve yapabilmek kolay bir şey değil ama; bir gün her şey kayda sokacak olsa o kurumların çoğu kendisini bu yüklenen ek maliyetlerden kurtaramazlar.

Örneklendirelim mi?

Diyelim ki ülkenin en büyük konfeksiyon üreticisi ve ihracatçısıdır. "Kurumlaşmışsınız" ve çatınızın altında güvenlik harcamalarından çay ocağı masraflarına kadar asla kayıt dışı bir işlem yoktur.

Yani kumaşçınız da atölyeniz de, nakliyeciniz ve güvenlik firmanız da size her zaman tam fatura keser. Hepsi de taş gibi "kayıt"tır.

Peki, kumaşçınız size verdiği ipliği alırken, iplikçi kumaşçıya verdiği pamuğu satın alırken, fason atölyeleriniz işçi çalıştırırken, nakliyecinizin mazotundan kaportacısına yani kendi bunların her birinin "girdi"leri hep kayıtlı mıdır? Değil tabii. Zaten bir ekonominin yüzde 60-70'inin kayıt dışı olduğu bizzat kamu yöneticileri tarafından ifade ediliyorsa, o "çok kurumlaşmış" firmalarımıza giren maliyetlerin hep kayıtlı yani vergili bir ekonomiden geldiği düşünülebilir mi?

Düşünülemez.

O henüz kurumlaşmamış dediğimiz ekonomiler yani ufak esnaf, ufak işletmeler; karşılarındaki "kurum" ile ticareti sürdürebilmek için ona faturasını tam kesmek ama kendisinden beklenen o düşük fiyatı tutturabilmek için aradaki

kayıtdışılıkların riskini kendisi üstlenmek ve ancak bu şekilde ticari dengesini sürdürmek zorundadır.

Yani, en ciddi kurumların bile girdi maliyetleri, bu kayıt dışı ekonomik yapıya dayalı düşük maliyetlerdir.

Kurum, alt firmalara “bana bunu şu fiyata satarsan sat, sen hangi koşullarla maledersen et” dediği için bu gün ülkenin tüm kurumları “şeklen kayıtlı” olsa da, o işletme dengeleri işte bu kayıtdışı ekonominin büyük ölçüde vergi dışı bırakılmış maliyetlerine dayanır.

İsterseniz getirip dikin atölyelerin, küçük işletmelerin başına birer vergi jandarmasını, “her şey kayıtlı olacak” deyin; o saatten sonra ne ihracatta ne iç piyasada fiyat tutturamaz, bütün kurumlarınızı da batırırsınız.

Bu tarımsal üretimde de böyledir, sanayide de, hizmet sektöründe de.

Bir hatırlasanıza kimi işletmeler neden bazı hizmetleri doğrudan gördürmez de taşeronu verir? Modern terimle “Outsourcing” yapar?

Yapar çünkü kendisi yapıp kayıt içinde kaldığında bu işlerin kendisine daha maliyetli geleceğini, bunu birilerinin üstelik üzerine bir de kar ederek “bir şekilde” daha ucuza mal edeceğini bilir.

*

Peki, “sistem” bu dinamiklerle çalışıyorsa, burada insanların ahlakı için de bir şey söylemek mümkün değil mi?

“Düzen” karşısında insanlar “edilgen” durumdadırlar. Hani önüne çıkan ya da serilen fırsatları yakalayıp yapılan büyük tamahkarlıklar bir yana, insanlar en azından böyle bir yapı içerisinde tutunabilmek için “kendi tercihleri” dolayısıyla yargılanamazlar.

Çünkü ya işleyen düzene rağmen resmi kurallara uyacak ama kaybedecek, ya bir biçimde kendisi de düzenin kurallarına uymaya çalışacaktır.

Baştan söylediğimiz “Edilgenlik” yani içerisinde bulunulan koşullar karşısında “tek başına bir şey yapamayacak durumda olma, tabi olma” hali de bu değil midir?

Peki o zaman çözüm ne?

Batı, kendi ölçülerine göre gelişmiş saymadığı ülkelere kibarca “gelişmekte olan ülke” der. Bu belki önce hoşunuza da gidebilir ama eğer siz örneğin yarım yüzyıldır falan hala “gelişmekte olan” diye anılıyorsanız, diğerlerinin giderek daha da gelişmişliği karşısında aslında “hala gelişmemiş” bir ülkesinizdir.

Bu gelişmemişlik durumu, -hatta gelişmişlerle olan ara giderek açıldığı için aslında”gerilemekte olan ülkelerdensinizdir- . Bu “durumlar” tabii ki demokrasinizden başlar, yönetiminize, hukukunuza, eğitiminize, ekonomik yapınıza kadar siner. Dolayısıyla bu birbiriyle bu kadar ilintili bir konuda diğerler yapıların düzelmesi sorgulanmazken bunlardan sadece ekonominin kayıtdışılıktan kurtarılması çabası biraz umutsuz bir çaba olarak kalır.

Peki, “zor oyunu bozar” mı?

Yani sadece denetim zoruyla kayıtdışılığı önlemek mümkün mü? Bir an için önlersiniz belki ama bu “ekonomik çarklar sisteminde” aynen mekanik saatlerde olduğu gibi, siz çarklardan birini durdurursanız bütün sistem durur.

Bu tabii ki “yapısal” ve büyük bir sorun.

Ancak yine de biz bir yerden başlayalım, zaman içinde diğerleri de düzelecektir denirse, ekonomide ilk yapılacak olan şey; öncelikle bu ülkedeki vergi ve benzeri “yük”lerin bu ekonominin taşıyabileceği, kişi ve kurumları kayıt dışına çıkmaya mecbur kalmayacağı oranlara düşürülmesidir.

Önce “edilgenlere” yani piyasaya olan baskıyı kaldıracak sonra kişi ve kurumlarda kurala uyumu arayacak, olmazsa tabii ki en ciddisinden denetleyeceksiniz.

Eee o zaman da vergi geliri düşer, onu ne yapalım diyenler

olacak mutlaka...

İyi de zaten “hala gelişmekte olan” bir ülke diye anılıyorsanız, zaten kurumlaşmanız azsa, zaten üretmiyor ve dış ticaretiniz sürekli açıksa, borçlanma imkanlarınız sizi artık sadece faizle değil siyaseten de baskı altına almışsa ve hala ayağınızı “bu yorgana göre” uzatamıyorsanız;

Siz “kayıtdışı”lıkla mücadeleyi mahalledeki kahvecinin kesmediğı adisyonu, köftecinin vermediğı fişi kovalatmakla mı düzeltebileceğınızı düşünöyorsunuz?

Hatırlasanıza, bir zamanlar vergi dairelerinin kapısına “vergilendirilmiş kazanç kutsaldır” yazmadık mı? İlkokul çocuklarına vergi konusunda şiir yarışmaları düzenlemedik mi? Futbol takımlarımızın eline “Vergi geleceğimize, vergisiz kazanca izin vermeyelim” pankartları verip onları sahaya öyle çıkartmadık mı?

0 günlerden bugüne ne düzeldi?

Böyle düzelir derken, bakın milli gelimize; biz yine de bu dünyanın “hala gelişmekte olan” grubunda ve hatta kişi başına milli gelirden bugün biraz daha aşağılarda değil miyiz?